

FLEVOLANDSE ENERGIEAGENDA

17 januari 2018

Intentieverklaring Flevolandse Energieagenda

- Partijen hebben de Kopgroep Energie gevormd waarin het belang van de energietransitie in Flevoland wordt onderschreven en die de kansen die samenwerking hierin biedt wil verzilveren. De volgende partijen nemen deel:
  - Alliander;
  - DE-on;
  - gemeenten Almere, Dronten, Lelystad, Noordoostpolder, Urk en Zeewolde;
  - HVC;
  - Natuur- en Milieufederatie Flevoland;
  - Omgevingsdienst Flevoland & Gooi en Vechtstreek;
  - Oost Flevoland Woondiensten;
  - Provincie Flevoland;
  - VNO-NCW Midden;
  - Wageningen University & Research;
  - Waterschap Zuiderzeeland.
- De partijen verbinden zich aan de landelijke ambitie om toe te werken naar een CO₂-neutrale energievoorziening in 2050 en willen hiermee een volwaardige bijdrage leveren aan de landelijke doelstellingen voor CO₂-reductie. De partijen willen daarvoor een goed afgestemde aanpak ontwikkelen, passend bij de eigen draagkracht en mogelijkheden, op de terreinen waar de regionale partijen het meeste effect kunnen sorteren: de gebouwde omgeving (nieuwbouw, bestaande bouw en bedrijven) en het bieden van ruimte voor duurzame energieopwekking. Onderkend wordt dat integraliteit in beleid en uitvoering meerwaarde biedt, zoals bijvoorbeeld in wijk- en gebiedsplannen.
- Hiertoe hebben genoemde partners besloten om een gezamenlijke energieagenda te ontwikkelen. Doel van de Flevolandse Energieagenda is tot afstemming van prioriteiten en acties te komen, om zo gezamenlijk een hoog ambitieniveau en groot realisatievermogen te realiseren.
- Partijen komen het volgende overeen:
  1. Partijen onderschrijven de kansen die samenwerking biedt en zullen de samenwerking zo goed als mogelijk zoeken;
  2. Partijen hebben de ambitie om uitvoering te geven aan de landelijke doelstelling voor de energietransitie en hebben deze vertaald naar uitvoeringssporen zoals beschreven in de Flevolandse Energieagenda;
  3. In de volgende fase stellen partijen een concreet uitvoeringsprogramma op. Elke partij zal zijn bijdrage aan het uitvoeringsprogramma specificeren, passend bij de eigen doelstellingen, mogelijkheden en lokale karakteristiek;
  4. Elke partij geeft aan op welk vlak nadere afstemming met andere partijen noodzakelijk of gewenst is. Partijen spreken af elkaar te ondersteunen (kennisdeling, afstemming, etc.) in beleids- en planontwikkeling en concrete aanpakken.

- De Energieagenda is een voortrollende agenda. De energietransitie vraagt om een flexibele aanpak, vanwege nieuwe technologische en economische ontwikkelingen, nieuw rijksbeleid, nieuwe partners, etc. De Energieagenda zal dan ook op regelmatige basis worden geactualiseerd.
- Nieuwe partijen (publiek en privaat) die willen en kunnen bijdragen aan de ambities worden uitgenodigd aan te sluiten bij de Energieagenda.

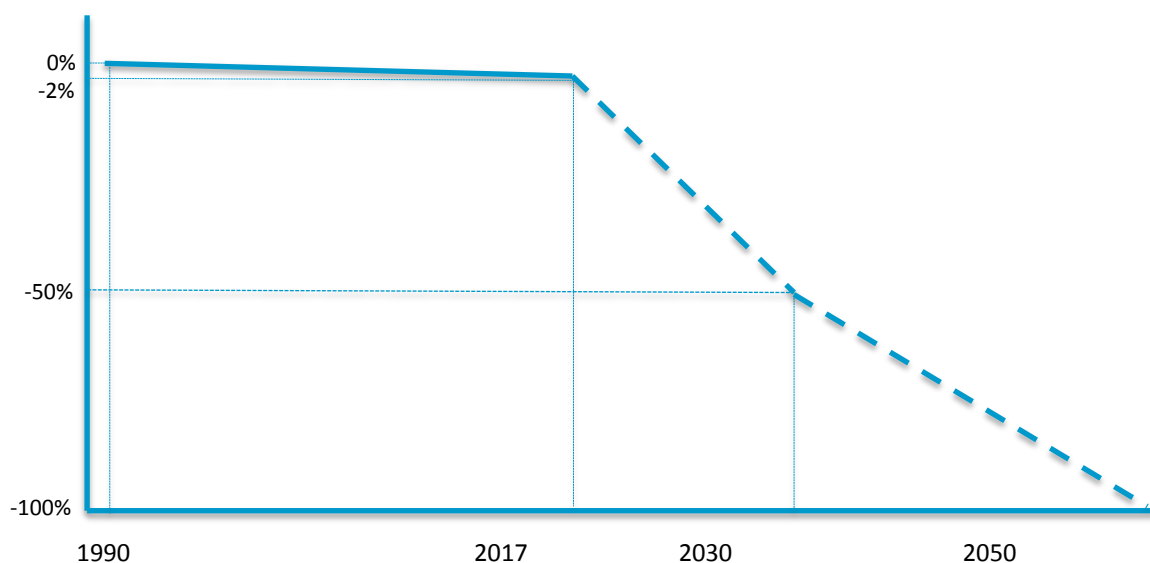
FLEVOLANDSE ENERGIEAGENDA

Inhoudsopgave

Intentieverklaring Flevolandse Energieagenda	2
1. Inleiding	6
2. Samenwerking op regionale schaal	8
3. Onze ambitie: in 2050 is Flevoland CO ₂ -neutraal	10
4. Onze uitgangssituatie biedt kansen	12
5. Uitvoeringsstrategie	14
5.1 Kenmerken van de aanpak	14
5.2 Uitvoeringsprogramma Nieuwbouw woningen	15
5.3 Uitvoeringsprogramma Bestaande woningen	16
5.4 Uitvoeringsprogramma Bedrijven en instellingen	18
5.5 Uitvoeringsprogramma Ruimte voor energie	19
5.6 Uitvoeringsprogramma Goede voorbeeld	20
6. Governance	21
7. Communicatie	23
8. Financiën en inzet van capaciteit	24

1. Inleiding

- Flevoland¹ heeft een voorloperspositie in de energietransitie in Nederland. Met name op het gebied van de productie van duurzame energie levert Flevoland een omvangrijke bijdrage aan de verduurzaming van de energievoorziening. In Flevoland wordt anno 2017 20% van de energiebehoefte duurzaam opgewekt. Ten opzichte van het referentiejaar 1990 is een reductie van de CO₂-uitstoot van 2% gerealiseerd. Ofschoon hiermee de stijgende trend is doorbroken, is het huidige beleid en de huidige maatregelen volstrekt onvoldoende om de doelstellingen te behalen (zie afbeelding 1).
- De opgave is dan ook bijzonder groot:
  - Met het klimaatakkoord van Parijs (december 2015) heeft Nederland afgesproken om de CO₂-uitstoot met 95% terug te brengen. Hierbij draagt Nederland bij aan het doel om de temperatuurstijging van de aarde te beperken tot onder de 2 graden Celsius en een balans te bereiken tussen de uitstoot en vastlegging van broeikasgassen;
  - De Nationale Energieagenda van het Rijk (december 2016) geeft de energietransitie een extra impuls: in 2050 moet Nederland aardgasvrij zijn. In het Regeerakkoord² is aangegeven dat we in 2030 49% van de CO₂-doelstelling gehaald moeten hebben, de inzet is zelfs 55%.

Afbeelding 1 – Realisatie en ambitie CO₂-reductie

¹ 'Flevoland' staat in deze agenda voor het geografische gebied. Met 'provincie Flevoland' bedoelen we de provinciale organisatie.

² *Vertrouwen in de toekomst*, 10 oktober 2017.

- IPO, VNG en UvW hebben in hun reactie op het regeerakkoord aangegeven “dat de energietransitie juist in de regio van de grond komt door een nauwe samenwerking tussen decentrale overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke partijen. In het regeerakkoord wordt daarom terecht gesproken over regionale afspraken over verduurzaming van de gebouwde omgeving”.³
- In het verlengde hiervan is in Flevoland de Flevolandse Energieagenda opgesteld. Doel van deze Energieagenda is tot afstemming van prioriteiten en acties te komen om zo gezamenlijk in te zetten op een hoog ambitieniveau en een groot realisatievermogen te ontwikkelen.

---

³ Partijen pleiten er overigens voor dat het rijk voldoende financiering beschikbaar stelt om de ambities waar te maken.

2. Samenwerking op regionale schaal

- Alle partners in de voorliggende Flevolandse Energieagenda werken reeds op hun eigen wijze aan de energiestrategie, in verschillend tempo en met verschillende prioriteiten en lokale partners. De Energieagenda komt dan ook niet in de plaats van de lokale initiatieven: voor veel projecten ligt juist de kracht in de lokale aanpak. Het adagium is: lokaal wat lokaal kan, regionaal waar dat meerwaarde heeft.
- Die meerwaarde zien we op de volgende terreinen:
  - leren van elkaar;
  - afstemmen en ondersteunen;
  - benutten van schaalvoordelen;
  - gebruik maken van gebiedskarakteristieken.

Leren van elkaar

- Partijen hebben verschillende snelheden en aanvliegroutes in het vertalen van de energietransitie naar concreet beleid en oplossingen. Door kennis en ervaring te delen wordt voorkomen dat het wiel telkens opnieuw wordt uitgevonden. Te denken is bijvoorbeeld aan het realiseren van aardgasvrije wijken of het opstellen van warmte- en energieplannen op wijkniveau. Een flinke opgave waar enkele gemeenten reeds de nodige ervaring mee hebben opgedaan. Ook hebben partijen (bv. HVC, Alliander, Natuur- en Milieufederatie Flevoland, Omgevingsdienst Flevoland & Gooi en Vechtstreek, WUR en VNO-NCW) buiten Flevoland activiteiten, die kennis en ervaring opleveren die in Flevoland ingezet en gedeeld kunnen worden.
- Praktische toepassing hiervan vinden we ook in de maatregel 'Goede voorbeeld' waarin lokale partijen afspreken om opgedane ervaringen met de verduurzaming van onder meer de eigen gebouwen en mobiliteit beschikbaar te stellen aan de anderen. Dit kan ook betrekking hebben op financiële arrangementen en het inkoop- en aanbestedingsbeleid.

Afstemmen en ondersteunen

- Het is van belang dat beleidsmaatregelen en acties goed worden afgestemd en wederzijds worden ondersteund door de partners. Uitvoeringspartners hebben er bijvoorbeeld groot belang bij om tijdig geïnformeerd te zijn over en inbreng te leveren bij de totstandkoming van beleid en acties. Te denken is bijvoorbeeld aan Alliander die betrokkenheid nodig heeft bij (ruimtelijke) plannen voor zon, wind, gebruik van de ondergrond, biomassa, biogas en groen gas. Goede afstemming en samenwerking bij beleid, planning en uitvoering leidt tot kostenvoordelen en voorspelbaarheid voor uitvoeringspartners. Uitvoeringspartners vragen daarbij zo veel mogelijk uniformiteit in de gevolgde aanpakken, om zo sneller en efficiënter te kunnen werken.
- Een bijzonder aandachtspunt betreft zonne-energie in het landelijk gebied. Het onderling afstemmen van het provinciale beleidskader en het beleid van gemeenten en andere partijen vraagt om intensieve samenwerking.

- Ook op het gebied van bewustwording en ontzorging van burgers en bedrijven is door afstemming winst te behalen. Door samen te werken willen we bijdragen aan een consistente boodschap naar burgers en bedrijven en willen we Flevoland-brede oplossingen voor onze burgers en bedrijven aanbieden.
- Van belang is verder het voorkomen van ongewenste verschillen in energie-gerelateerde vestigingsvoorwaarden voor bedrijven en burgers als gevolg van meer of minder vergaande eisen aan duurzame energievoorziening.

Benutten van schaalvoordelen

- Verschillende partners opereren op een bovenlokaal schaalniveau en kunnen ook het best op dat niveau benaderd worden. Aandachtspunt is hierbij de keten van bedrijven in de bouw en installatiebranche, waar innovatie en opschaling nodig is. Ook op het gebied van arbeidsmarkt en onderwijs liggen er de nodige opgaven.
- Te verwachten is dat door gezamenlijk optreden schaalvoordelen zijn te realiseren. Voordelen worden onder meer gezien in het gezamenlijk faciliteren van inwoners en bedrijven die met de energietransitie aan de slag willen (bijvoorbeeld energiewinkels of energieloketten). Maar ook een grootschalige financieringsaanvraag, of als er een krachtige boodschap naar het Rijk afgegeven moet worden. Bijvoorbeeld is te bepleiten dat - in het verlengde van de IPO/VNG/UvW boodschap - het rijk middelen beschikbaar stelt voor een gebiedsgerichte aanpak van de verduurzaming van de gebouwde omgeving, inclusief het daarvoor benodigd (proces)geld.

Gebruik maken van gebiedskarakteristieken

- Elk deelgebied binnen Flevoland levert kansen op voor het realiseren van de energietransformatie, die elkaar onderling kunnen versterken. Zo kunnen de landelijke gebieden, met inbegrip van dijken en wegen, efficiënter bijdragen aan de doelstellingen voor duurzame energieproductie (bijvoorbeeld zonne- en windenergie) dan de stedelijke gebieden, die op hun beurt weer meer winst kunnen boeken in de bebouwde omgeving. Inzet is om de optimale mix tot stand te brengen.
- Nieuwe initiatieven vanuit de energiedoelstellingen kunnen ertoe leiden dat het is gewenst om gebiedsbestemmingen aan te passen, in het bijzonder daar waar de gebiedskarakteristieken zich daarvoor lenen.

3. Onze ambitie: in 2050 is Flevoland CO₂-neutraal

- De ambitie van de Flevolandse Energieagenda formuleren wij als volgt:
  - Een volwaardige bijdrage leveren aan de landelijke doelstellingen voor CO₂-reductie. We willen de kracht en kansen van Flevoland benutten om deze bijdrage te leveren;
  - Bijdragen aan een CO₂-neutrale energievoorziening in Flevoland in 2050, naar draagkracht en mogelijkheden van de verschillende partners;
  - Omdat 2050 nog wel erg ver weg is formuleren we een tussenambitie, in lijn met de ambitie van het Rijk: in 2030 op de helft zijn in de realisatie, met concreet zicht op realisatie van het resterend deel van de opgave;
  - De opgave zodanig oppakken dat de Flevolandse burgers en bedrijven rechtstreeks zijn gebaat bij de aanpak, in termen van het beheersen van de energielasten en nieuwe werkgelegenheid en economie.
  - Voor de afzonderlijke strategische sporen zijn de ambities verder uitgewerkt, zie hiervoor hoofdstuk 5.

Ambitie is haalbaar

- Om te bezien of de genoemde ambitie realiseerbaar is, is doorgerekend of en met welk type maatregelen de energietransitie mogelijk is⁴. Uit deze doorrekening komt naar voren dat een CO₂-neutraal energiesysteem daadwerkelijk is te realiseren, zelfs als we rekening houden met de verwachte groei in inwonertal, aantal woningen, bedrijvigheid en mobiliteit. Maar de opgave is wel bijzonder groot. Voorwaarde voor het halen van de ambitie is dat we gezamenlijk de schouders onder de realisatie zetten en ieder daar naar vermogen zijn eigen verantwoordelijkheid in neemt.
- Sommige van de ontwikkelingen richting het toekomstbeeld 2050 liggen binnen de directe invloedssfeer van de provincie Flevoland, gemeenten en overige organisaties die betrokken zijn bij de Energieagenda. Andere ontwikkelingen liggen daar buiten, zoals wind op zee. Essentieel is dat alle partijen – op lokaal, regionaal en nationaal niveau – een forse inspanning leveren om uiteindelijk te komen tot een CO₂-neutraal energiesysteem⁵.

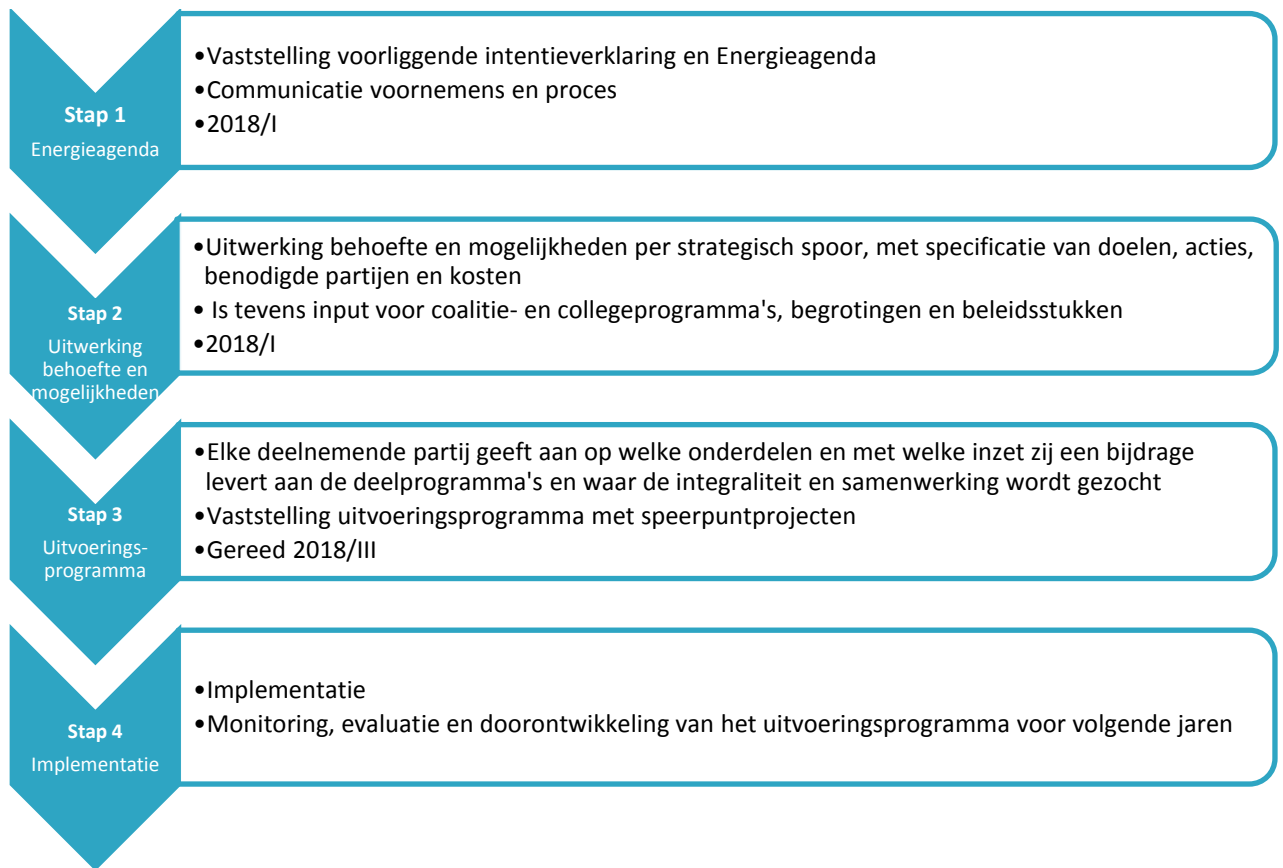
Routekaart

- De ambitie gaat in de komende periode verder geconcretiseerd worden. Dat doen we via de volgende routekaart, welke in de regelmatige herijkingscyclus aangepast wordt.

---

⁴ Quintel Intelligence, *Toekomstbeelden energiesysteem Flevoland*, voorlopige uitkomsten, 2017

⁵ Overigens is het belangrijk om op te merken dat een CO₂-neutraal energiesysteem veel verder gaat dan een energieneutraal systeem. In een energieneutraal systeem kan over het jaar genomen het verbruik, waaronder de inzet van fossiele brandstoffen voor mobiliteit en back-up voor momenten met weinig duurzame elektriciteit, worden weggestreept tegen de duurzame opwek. In een CO₂-neutraal systeem is ook voor deze inzet van fossiele brandstoffen geen plek. In een dergelijk systeem ligt meer nadruk op flexibiliteit, de opslag en conversie van duurzame elektriciteit.

4. Onze uitgangssituatie biedt kansen

- In het voorgaande hoofdstuk hebben we de streefbeeldens voor 2030 en 2050 benoemd. Daarbij merken we op dat de CO₂-reductie sinds het basisjaar 1990 met 2% daalde; het aandeel hernieuwbare energie in de totale energievoorziening bedraagt circa 20% (incl. mobiliteit). Het tempo van de transitie moet dus omhoog om de ambitie waar te maken.
- Of dat ook mogelijk is, hangt mede af van de kansen en beperkingen die onze uitgangssituatie biedt. In onderstaande afbeelding zijn de belangrijkste factoren opgenomen.

Afbeelding 2: De uitgangssituatie gekarakteriseerd

- Deze punten leiden tot de volgende conclusies:
  - Flevoland beschikt over een relatief goede uitgangssituatie, vooral als gevolg van ons groot aandeel in de productie van duurzame energie. Ook beschikken we in potentie over veel ruimte om na windenergie nu ook de slag met zonne-energie op land te maken. Om de verwachte energievraag en opwek van de toekomst te kunnen ontsluiten moet Alliander in de toekomst slimmer omgaan met de huidige netinfrastructuur. Dit kan door het slim inpassen in de huidige netinfrastructuur en door investeringen zo slim mogelijk uit te voeren. Hierdoor dienen zij te weten hoe en waar deze groei zich gaat voordoen zodat zij passende investeringen kunnen doen.

- Er liggen kansen in de woningbouw. Ofschoon de bestaande woningbouwvoorraad voor een deel relatief jong is ten opzichte van veel andere regio's, is er nog wel ruimte voor verbetering en energiebesparing. Een aandachtspunt hierbij is in hoeverre de keten van (installatie- en bouw)bedrijven in onze regio in staat is om de gewenste projecten te realiseren.
- Een speciaal punt van aandacht is de verwachte bevolkingsgroei. Ondanks regionale verschillen in groei en krimp, is op de schaal van Flevoland als geheel sprake van netto groei. Hierdoor zullen wij reeds een autonome groei van de CO₂ uitstoot te verwerken krijgen van ca. 20%. Anderzijds biedt de omvangrijke nieuwbouwopgave een uitgelezen kans om van meet af de voorwaarden te scheppen voor CO₂-neutrale woningbouw.
- Opvallend is dat er nog nauwelijks bekendheid is met de wettelijke eisen op het gebied van energiebesparing bij bedrijven. Op het gebied van toezicht van de naleving worden inmiddels stappen gezet. Ook in deze sector zien we dan ook verbeterpotentieel.
- We beschikken zelf over de nodige verbeteropties ten aanzien van gebouwen, mobiliteit, infrastructuur, inkoop en aanbestedingen.

5. Uitvoeringsstrategie

5.1 Kenmerken van de aanpak

- De aanpak van de Flevolandse Energieagenda kenmerkt zich door:
  - Versnellen van de energietransitie door het stimuleren en uitwerken van een vijftal uitvoeringssporen;
  - Lokale partners hebben veelal het initiatief, terwijl vanuit het samenwerkingsverband initiatieven waar nodig worden geïnitieerd, ondersteund of opgeschaald;
  - Delen van kennis, leren van successen, samenwerking en onderlinge afstemming;
  - Elke partij levert zijn bijdrage vanuit zijn eigen rol en positie en levert complementaire, elkaar versterkende inzet van instrumenten en capaciteit;
  - Voorkomen van ongewenste verschillen in energie-gerelateerde vestigingsvoorwaarden;
  - Zelf het goede voorbeeld geven;
  - Gezamenlijke krachtige lobby uitvoeren, onder meer gericht op het verkrijgen van financiële ondersteuning;
  - Monitoren, bijsturen en elkaar scherp houden op basis van de uitgesproken ambities.
- De analyse van de uitgangssituatie leert ons dat we een effectieve aanpak kunnen hebben op een vijftal inhoudelijke sporen:

Gebouwde omgeving- nieuwbouw woningen

Gebouwde omgeving – bestaande woningen

Gebouwde omgeving – bedrijven en instellingen

Ruimte voor energie

Goede voorbeeld

- Op elk van deze sporen worden inmiddels uitvoeringsprogramma's voorbereid binnen de kaders die hierdoor door de bestuurders zijn afgegeven⁶. Deze programma's zijn in concept begin 2018 gereed. Per spoor geeft elke partner vervolgens aan op welke wijze hij bijdraagt aan de realisatie en op welke wijze hierbij wordt samengewerkt met de andere partners.
- Daarbij is het niet de opzet dat alle mogelijke acties op energiegebied in het regionale programma worden opgenomen. Het gaat om die projecten en maatregelen die meerwaarde

---

⁶ Zie opdrachtbrieven mei 2017.

bieden voor de regio als geheel, omdat er synergie is te halen, ervan geleerd kan worden, opschaling mogelijk is, etc.

5.2 Uitvoeringsprogramma Nieuwbouw woningen

Als geen andere maatregel biedt het spoor nieuwbouw de kans om relatief snel grote stappen te maken. Door woningen bij de bouw al maximaal energiezuinig uit te voeren en zonder aardgasaansluiting te bouwen, wordt voorkomen dat later relatief dure aanpassingen doorgevoerd moeten worden⁷. Juist in Flevoland is dit een belangrijke prioriteit, omdat we een grote nieuwbouwopgave hebben.

AMBITIE

- Onze ambitie is dat op zo kort mogelijke termijn alle nieuwbouw zonder aardgasaansluiting wordt gerealiseerd, om zo te voorkomen dat we gaan 'dweilen met de kraan open' en om desinvesteringen te voorkomen in infrastructuur, installatietechniek, opwek en gebouwen. Waar dat nu nog niet mogelijk is worden woningen 'aardgasvrij-ready' opgeleverd. Daarnaast dient de het elektriciteitsverbruik 'groen' te zijn.

AANPAK

- Onder trekkerschap van Almere wordt een aanpak ontwikkeld gericht op:
  - Afspraken tussen gemeenten en netbeheerder over proces en tempo aardgasvrij bouwen;
  - Stappenplan aanpak aardgasvrij bouwen;
  - Voorkomen van concurrentie op de woningmarkt op dit punt;
  - Plan voor ketenontwikkeling t.b.v. projectmatige en individuele bouw;
  - Bewustwording en voorlichting burgers, projectontwikkelaars en bouwbedrijven;
  - Ontwikkeling energieplannen voor nieuwe wijken (= brede opvatting warmteplan).Hiertoe wordt in samenspraak met de partners een concrete projectenlijst opgesteld.

INZET PARTNERS ENERGIEAGENDA

- De komende periode wordt onderzocht wat de inbreng is van de verschillende partners. We voorzien de volgende rollen:
  - Gemeenten en de provincie Flevoland leggen afspraken vast;
  - Gemeenten maken afspraken met projectontwikkelaars, corporaties en netbeheerder;
  - Gemeenten zorgen voor de totstandkoming van wijk-warmteplannen/energieplannen;
  - Stakeholders, waaronder netbeheerder en corporaties, leveren input voor warmteplannen/energieplannen en ondersteuning bij planontwikkeling en locatiekeuze (voor zover vanuit regulatorisch perspectief mogelijk is en in lijn althans niet in strijd is met de eigen (regionale/landelijke) ontwikkelingen);
  - Gemeenten, provincie Flevoland en Natuur- en Milieufederatie adviseren vanuit energieloketten particuliere opdrachtgevers.

⁷ Zie ook regeerakkoord d.d. 10 oktober 2017, waarin de regering aankondigt dat in 2021 nieuwbouwwoningen en andere nieuwbouw in de regel niet meer op gas verwarmd zullen worden.

5.3 Uitvoeringsprogramma Bestaande woningen

Voor de bestaande woningvoorraad is de opgave meeromvattend dan voor de nieuwbouw, zowel wat aantal woningen betreft (163.000), als wat betreft benodigde maatregelen. We richten ons in dit actieprogramma zowel op koop- (70%) als huurhuizen (30%). Het tempo van de transitie in dit spoor is langzamer dan in de nieuwbouw. Gelet op de positie van gemeenten ten opzichte van eigenaren is een ander instrumentarium vereist, meer gericht op regie, ondersteunen, voorlichten en stimuleren, dan op verplichten voor de korte termijn.⁸

AMBITIE

- De ambitie is dat in 2050 de hele woningvoorraad CO₂-neutraal is, voor zover de draagkracht en mogelijkheden van de partners dat toelaten. Dat is een enorme opgave: per maand dienen gemiddeld 500 huizen aangepakt te worden. Om in 2030 halverwege de opgave te zijn is waarschijnlijk niet haalbaar. Wel dient er op dat moment duidelijk voortgang geboekt te zijn (uitgaande van een lineair pad, ca. 38% van de doelstelling) en een aantoonbaar haalbare strategie te zijn voor het vervolg. We willen in 2021 voor elke wijk een soort aanvalsplan op wijkniveau gereed te hebben (gekoppeld aan de op te stellen warmte/energieplannen).⁹

AANPAK

- Voor het opstellen van het actieprogramma voor dit spoor is de Natuur- en Milieufederatie Flevoland trekker. Ingrediënten van dit actieprogramma zijn:
  - Ontwikkelen warmte/plannen;
  - Bundeling vraag en aanbod (ontzorgen);
  - Analyse van de opgave;
  - Afspraken met woningbouwcorporaties;
  - Inventariseren kansen t.b.v. mobiliseren van inwoners;
  - Financiële arrangementen;
  - Pilot aardgasloze wijk;
  - Communicatie gericht op bewustwording en stimuleren van eigenaren en huurders.
- Het actieprogramma zal tevens een concrete projectenlijst bevatten. Onder meer wordt de haalbaarheid van de volgende concrete projecten onderzocht:
  - (Door)ontwikkelen (nieuwe) financiële arrangementen;
  - Realisatie energieloketten (voorlichting, ondersteuning, ketenontwikkeling);
  - Opstellen warmteplannen/energieplannen wijken, z.m. op basis van integrale plannen voor wijken;
  - Aanpak beheersbaar houden van de totale woonlasten, in het bijzonder in de sociale woningbouw;
  - Gezamenlijke ontwikkeling energiezuinige renovatieconcepten;
  - Opstellen en uitvoeren communicatiestrategie gericht op bewustwording CO₂-neutraal wonen.

⁸ Verwacht mag worden dat de rijksoverheid komende jaren nieuw instrumentarium ontwikkelt dat gemeenten beter in staat stelt om regie te voeren over de lokale warmtetransitie.

⁹ De verwachting is dat de rijksoverheid gemeenten opdraagt om in 2021 warmtetransitieplannen op wijkniveau gereed te hebben.

- De komende periode zal worden onderzocht wat de inbreng van de verschillende partners zal zijn op basis van de volgende algemene rolverdeling:
  - Gemeenten nemen de regie over de opgave en maken afspraken met corporaties;
  - Gemeenten zorgen voor de totstandkoming van wijk-warmteplannen/energieplannen;
  - Stakeholders, waaronder netbeheerder en corporaties, leveren input warmteplannen/energieplannen en ondersteuning bij planontwikkeling en locatiekeuze (voor zover vanuit regulatorisch perspectief mogelijk is en in lijn althans niet in strijd is met de eigen (regionale/landelijke) ontwikkelingen);
  - Gemeenten, provincie Flevoland en Natuur- en Milieufederatie realiseren in samenwerking met partners energieloketten/energiewinkels;
  - De provincie Flevoland, gemeenten en corporaties stemmen plannen af voor sociale woningbouw;
  - Bedrijfsleven, corporaties en gemeenten maken plan voor energiezuinige renovatieconcepten;
  - De provincie Flevoland/allen: lobby.

5.4 Uitvoeringsprogramma Bedrijven en instellingen

Bedrijven en organisaties zien in toenemende mate de voordelen van een energiezuinige bedrijfsvoering. Vaak leveren investeringen in energiebesparende maatregelen kostenbesparingen op en een hogere leveringszekerheid, product- en productiekwaliteit en betere kwaliteitsbewaking. Daarnaast is het voor het imago van de bedrijven vaak goed om een duurzame uitstraling te hebben.

Voor Flevoland is de energietransitie een economische kans, waarbij nieuwe bedrijvigheid en werkgelegenheid ontstaat. Daarnaast vragen afnemers van diensten en producten om duurzame productie. Hierdoor zien steeds meer bedrijven in dat duurzaamheid belangrijk is voor toekomstige afzet. Andere kant is dat bedrijven en instellingen zich nog niet bewust zijn van welke energiemaatregelen mogelijk en rendabel zijn en wat deze opleveren. Daarnaast zijn veel bedrijven en instellingen zich niet bewust van de eisen die de Wet Milieubeheer stelt.

AMBITIE

- We onderscheiden de volgende ambities:
  - In 2050 is al het energiegebruik van de bedrijven en instellingen gevestigd in Flevoland CO₂-neutraal; in 2030 zijn we voor de gebouwen op 50%, voor de industriële processen op 20% van de doelstelling;
  - In 2023 voldoen bedrijven en instellingen die vallen onder de Wet Milieubeheer aan de daarin gestelde eisen.
- De ambitie betreft zowel processen als gebouwen en alle sectoren van de economie met inbegrip van maatschappelijke instellingen.

AANPAK

- Het actieprogramma voor dit spoor wordt ontwikkeld in een werkgroep met de Omgevingsdienst, provincie Flevoland, gemeente Zeewolde, DE-on en VNO-NCW. In de aanpak zal enerzijds een verleidingsstrategie (communicatie, ontzorging) worden voorgesteld en anderzijds een nalevingstrategie, gericht op het voldoen aan de wettelijke vereisten..
- Verschillende projecten worden reeds uitgevoerd, waaronder de audits van de Omgevingsdienst, bevordering zon op bedrijfsdaken in diverse gemeenten en het project Energieke Regio, een platform van bedrijven die zelf het goede voorbeeld geven op energiegebied.
- Er worden nieuwe projecten ontwikkeld, waaronder:
  - Opstellen en uitvoeren communicatiestrategie (publiek-privaat);
  - Aanpak naleving (binnen en buiten Activiteitenbesluit);
  - Ondersteunen en ontzorgen van bedrijven bij het nemen van concrete maatregelen.

INZET PARTNERS ENERGIEAGENDA

- De partners leveren hun bijdrage aan de invulling van het actieprogramma. Hierbij is te denken aan:
  - De provincie Flevoland, gemeenten, Omgevingsdienst: handhaving in rol bevoegd gezag;
  - De provincie Flevoland, gemeenten, Omgevingsdienst, VNO/NCW, DE-on: voorlichting, stimulering, projectontwikkeling.

5.5 Uitvoeringsprogramma Ruimte voor energie

Het uitvoeringsspoor Ruimte voor energie heeft betrekking op het beschikbaar maken van fysieke ruimte voor hernieuwbare energieproductie en energieopslag. Voor windenergie is dit afdoende geregeld in het Regioplan Wind, dat reeds is vastgesteld en wordt geïmplementeerd. Voor grootschalige zonne-energie in het landelijk gebied wordt momenteel beleid opgesteld.

In dit spoor past ook aandacht voor andere duurzame energiebronnen voor het opwekken van stroom en het winnen van warmte, met inbegrip van zonne-energie in het stedelijk gebied, geothermie, groen gas en warmtewinning uit oppervlaktewater. Specifieke aandachtspunten zijn de koppeling van energiebronnen en opslag en balancerings.

AMBITIE

- Onze ambitie is op de eerste plaats het realiseren van het Regioplan Wind. Een tweede ambitie van de regio is het beschikbaar maken van een substantiële hoeveelheid ruimte voor grootschalige opwek van zonne-energie. Tenslotte is het gewenst dat er voldoende ruimte is, mits de omstandigheden dat toelaten, voor de ontwikkeling van diverse alternatieve energiebronnen en opslagmogelijkheden, op het moment dat partijen hiermee aan de slag willen.

AANPAK

- Prioritair in de aanpak staat het ontwikkelen van een beleidskader voor zonne-energie in het landelijk gebied met een bijbehorende uitvoeringsstrategie. Hiervoor staat, ingevolge de wettelijke taak en rol, de provincie aan de lat. Provincie, gemeenten en andere partners dragen zorg voor een goede onderlinge afstemming en verdere inbedding en uitwerking van het beleid. Recent zijn afspraken gemaakt om de afstemming met partners te intensiveren. Verwacht wordt dat het beleidskader het eerste kwartaal 2018 gereed is.
- Voor andere energiebronnen zal eveneens een aanpak ontwikkeld worden, onder meer voor de volgende initiatieven:
  - warmtewinning uit oppervlaktewater (met waterschap);
  - innovatieve koppelingen tussen verschillende energiebronnen (met Wageningen University & Research);
  - zonne-energie in het stedelijk gebied. Hier liggen nog veel kansen, op daken van woningen, bedrijven en instellingen, op (tijdelijk) braakliggende terreinen en andere gebieden die zich hiervoor lenen (o.a. met De-on).

INZET PARTNERS ENERGIEAGENDA

- Provincie in afstemming met stakeholders: ontwikkeling beleidskader landelijk gebied;
- Gemeenten in afstemming met stakeholders: doorvertaling beleid in lokale plannen;
- Gemeenten, provincie, corporaties, waterschap, WUR, HVC, ontwikkelaars, De-on, NMFF: projectontwikkeling en onderzoek;
- Netbeheerder: advisering planontwikkeling en locatiekeuze ten behoeve van inpassing in de infrastructuur.

5.6 Uitvoeringsprogramma Goede voorbeeld

Diverse lokale partners die deelnemen aan de Energieagenda willen voorop lopen in het CO₂-neutraal maken van hun inrichtingen en het effectief benutten van investeringen en instrumenten. Gebouwen, infrastructuur, concessieverlening, inkoop etc. bieden de nodige kansen om voorop te lopen in de energietransitie.

AMBITIE

- De lokale partners streven naar CO₂-neutraliteit van hun organisaties in 2030 (m.n. gebouwen, vervoer). Zij zetten hun instrumenten en investeringen in om CO₂-neutraliteit te bevorderen op andere terreinen.
- De resultaten worden actief gedeeld met partners en externe partijen, zodat ze met recht als goede voorbeelden te boek staan.

AANPAK

- Gemeente Dronten en Waterschap Zuiderzeeland zijn de trekkers van dit spoor. Voorstel is om de aanpak te richten op:
  - Bepalen van de voetafdruk en opstellen van een plan deze terug te dringen;
  - Energieneutraal maken vastgoed deelnemende organisaties;
  - Energiezuinig maken van infrastructuur;
  - Ruimte bieden voor energieopwekking en laadinfrastructuur, inclusief gronden en gebouwen beschikbaar stellen voor derden;
  - Inkoop en aanbesteding.
- In het kader van de energieagenda actief gewerkt aan kennisdeling, externe communicatie en stimuleren. In voorkomende gevallen worden gezamenlijke uitvoeringsprojecten gestart.

6. Governance

De Energieagenda is een ambitieus programma dat naar verwachting om actieve begeleiding en programmamanagement vraagt en om geregelde aanpassing op basis van de voortgang en veranderende omstandigheden. De provincie blijft in 2018 het voortouw nemen in het coördineren en stimuleren van de samenwerking binnen het programma.

Besturing en toezicht

- De Bestuurlijke Kopgroep Energie draagt de bestuurlijke verantwoordelijkheid voor vaststelling, toezicht en bijstelling van de Energieagenda. In de bestuurlijke kopgroep hebben de partners van de Energieagenda zitting.
- De verschillende programmasporen worden getrokken door een van de bestuurders uit de Kopgroep, die tevens de ambassadeur is voor dit spoor voor de hele provincie Flevoland. Het voorzitterschap van de Bestuurlijke Kopgroep rouleert over de deelnemers en wordt optioneel onafhankelijk ingevuld.
- De Ambtelijke Kopgroep ondersteunt de Bestuurlijke Kopgroep. In de ambtelijke kopgroep zitten de contactpersonen van de betreffende organisaties. Zij zijn primair verantwoordelijk voor het voorbereiden van de besluitvorming en de onderlinge afstemming. De programmamanager is voorzitter van de Ambtelijke Kopgroep.
- Nieuwe organisaties kunnen toetreden tot de Bestuurlijke en Ambtelijke Kopgroep als zij een bijdrage kunnen en willen leveren aan het programma.
- De Bestuurlijke Kopgroep komt naar verwachting drie keer per jaar bij elkaar, indicatief:
  - 2^e kwartaal: evaluatie en bijstelling programma;
  - 3^e kwartaal: bespreking voortgang gekoppeld aan event;
  - 4^e/1^e kwartaal: bespreking voortgang.

Uitvoeringsorganisatie

- De dagelijkse uitvoering van het programma wordt voor het opstartjaar (2018) georganiseerd door inzet van een programma-manager, programmasecretaris, secretariaat en communicatie-ondersteuning.
- Ter ondersteuning van het programmamanagement wordt een Kerngroep gevormd, bestaande uit mensen uit de deelnemende organisaties die het meest actief betrokken zijn bij het programma.
- Cruciaal voor het welslagen van de Energieagenda is het vormen van actieve werkgemeenschappen op het niveau van projecten, deelprogramma's etc. Zij houden zich bezig met nieuwe initiatieven, afstemming, kennisdeling, etc. Deze werkgemeenschappen bestaan deels al en zullen in de loop van 2018 verder ontwikkeld worden.

Cyclus van monitoring en bijstelling

- De Energieagenda wordt geregeld bijgesteld op basis van de voortgang en gewijzigde omstandigheden. Daarbij ligt de nadruk steeds meer op de daadwerkelijke uitvoering van acties.
- Om de voortgang te meten en waar nodig de Energieagenda bij te stellen wordt een monitor opgezet, waarmee op eenvoudige wijze de realisatie van het programma en de uitvoeringssporen is te volgen.

7. Communicatie

- Om de ambities in de Energieagenda waar te kunnen maken, is het van belang dat alle betrokkenen het nut en de noodzaak van de energietransitie snappen én beleven. Bewustwording creëren bij alle inwoners en bedrijven is de eerste en een zeer belangrijke stap. Een goede communicatie kan daarin helpen. Daarbij wordt aangehaakt bij landelijke initiatieven, die vertaald moeten worden naar de Flevolandse situatie. Hiervoor is het noodzakelijk dat alle betrokken partijen een gezamenlijk verhaal en gezamenlijke principes opzetten. De communicatie rondom de Energieagenda en de daarbij behorende projecten is de verantwoordelijkheid van alle betrokken partijen.
- De communicatie wordt iedere keer getoetst aan het gezamenlijke verhaal en de gezamenlijke principes. Bij iedere stap in het proces wordt gekeken welke doelgroep benaderd moet worden en welke partij of partijen het meest geschikt is/zijn om deze doelgroep te benaderen.
- De volgende activiteiten zijn nodig:
  - De Flevolandse energieagenda aansprekend neerzetten voor een bredere doelgroep;
  - Een verzamelplek creëren van aansprekende projecten en successtory's plus de (voortgang van de) Energieagenda zelf;
  - Framing van individuele communicatieacties als bijdrage aan het grotere geheel van de Flevolandse Energieagenda;
  - Ondersteuning van individuele communicatie-uitingen;
  - Enthousiasmeren en informeren van stakeholders door events, informatiemateriaal en dergelijke.

8. Financiën en inzet van capaciteit

- De uitvoering van de Energieagenda vindt primair plaats op het niveau van de afzonderlijke partners en projecten. Hiervoor worden op programmaniveau geen middelen gereserveerd.
- Op programmaniveau is capaciteitsinzet benodigd voor het programma-management (manager, secretaris, secretariaat, communicatie) en de bijdragen van de deelnemende partijen aan het programma te behoeve van afstemming, realisatie leereffecten, etc. Daarnaast zijn middelen nodig voor niet-projectgebonden activiteiten, zoals aanvullend onderzoek, bijeenkomsten, monitoring, communicatie, etc.
- De provincie Flevoland zal de capaciteit en kosten voor het programma-management (programma-manager, programmasecretaris, secretariaat en communicatie-ondersteuning) in het opstartjaar 2018 voor zijn rekening nemen. Daarnaast hebben verschillende partners aangegeven bijdragen te willen leveren in menskracht, kennis en informatie. Deze bijdragen worden in de eerste helft van 2018 geconcretiseerd.
- De partners onderschrijven het belang van continuïteit van het programma, vanuit de wetenschap dat de doelstellingen tot ver voorbij 2018 lopen. Halverwege 2018 zal de Bestuurlijke Kopgroep zich buigen over de voortgang van het programma en de inzet en middelen die nodig zijn voor de komende jaren.